

**ИХ СУРГУУЛИЙН НЭГДҮГЭЭР КУРСЫН ОЮУТНУУДЫН
ТҮҮХЭН МАТЕРИАЛТАЙ АЖИЛЛАХ ЧАДВАР**

П.МЯГМАР

Товч агуулга: Энэ өгүүлэлд их сургуулийн бакалаврын нэгдүгээр курсын 220 оюутнаас авсан судалгааны үр дүнг танилцуулав. Тус судалгаа нь Монголын дунд сургуулиуд чадамжид суурилсан сургалтын хөтөлбөр нэвтрүүлснээр түүх заахдаа суралцахуйн ямар амжилт гаргаж буйг нягтлан тодруулахыг зорьсон юм. Судалгааны үр дүнд их сургуульд элсэж буй ихэнх оюутнууд түүхэн мэдээллийг задлан шинжлэхдээ асуудлын олон талт байдлыг харж чадахгүй байгаа нь харагдав. Түүнчлэн түүхийг зөвхөн суурь боловсролын түвшинд судалсан болон дунд сургуулийн ахлах ангиудад үргэлжлүүлэн үзсэн оюутнуудын хооронд түүхэн мэдээлэлтэй ажиллах чадварын ач холбогдол бүхий ялгаа байхгүй байна. Энэ нь ахлах ангиудад түүх судалсан суралцагчдын чадварт ахиц дэвшил гараагүй болохыг илтгэж байна. Энэ судалгаа Монголын их, дээд сургуулиудын түүхийн сургалтын өнөөгийн шинэчлэлийг практик хэрэгжилтийн талаас нь сайтар авч үзэхгүй аваас энэ нь багш, оюутнуудад онолын мэдээлэл өгөхөөс хэтрэхгүй үйл явц болон хувирч магадгүй болохыг сануулав.

Түлхүүр үг: түүхийн сургалт, түүхэн ойлголт, түүхэн чадвар, чадварт суурилсан хөтөлбөр, сургалтын шинэчлэл, задлан шинжлэх чадвар, түүхийн сургалтын материал, ерөнхий суурь хөтөлбөр, МУИС

Удиртгал

Өнгөрсөн арав гаруй жилд Монголын дунд, дээд боловсролд нэвтрүүлсэн сургалтын хөтөлбөрийн шинэчлэлээр түүхийн сургалтын үр дүнгийн нэг гол хэмжүүр нь бодит амьдралд зайлшгүй хэрэглэгдэх чадварууд болжээ. Энэ талаар боловсролын стандарт, сургалтын хөтөлбөрүүд болон бусад баримт бичгүүдэд чамгүй их зааж, зөвлөж ирэв. Тэрхүү чадварт чиглэсэн түүхийн сургалтын үндсэн санаа нь сургалтын ихэнх үйл ажиллагааг түүхэн үйл явдлуудын тухай агуулгын мэдлэг олгоход бус, харин мэдлэгийг шинэ

нөхцөлд хэрэглэх, түүхэн мэдээллийг задлан шинжлэх дээд эрэмбийн танин мэдэхүйн үйлдлүүдэд сурган дадлагажуулахад чиглүүлснээр суралцагч өөрийн амьдралд хэрэгтэй чадваруудыг эзэмшинэ гэдэгт оршиж буй.

Ерөнхий боловсролын түвшинд сургалтын хөтөлбөрийг чадварт суурилсан аргазүйгээр шинэчлэх асуудал 1990-ээд оны сүүл үед дэвшигджээ. 2001 онд Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны яам (БСШУЯ)-ны ажлын хэсэг шинэ аргазүйд тулгуурлан бага, дунд боловсролын стандарт боловсруулж эхэлсэн бөгөөд 2003 онд стандарт хэвлэгдсэн байна.¹ 2004-2005 оны хичээлийн жилд хүчин төгөлдөр болсон тэрхүү стандартад бага, дунд сургуулиудын сургалтын үр дүн нь *цогц чадамж* байна хэмээн тодорхойлжээ. Стандартад зааснаар цогц чадамж нь хүн өнөөгийн нийгэмд зайлшгүй эзэмшвэл зохих “мэдлэг, чадвар, туршлага, төлөвшсөн хандлага, зан үйл, ёс зүйг”² цогцоор агуулсан чанар байв. Стандартын гол зохиогчид болох Н.Нэргүй, Ц.Лувсандорж нарын онцлон тэмдэглэснээр, тэрхүү шинэчлэлийн хамгийн үндсэн өөрчлөлт нь судлагдахуун ба түүний агуулгад суурилсан стандартаас цогц чадамжид суурилсан стандартад шилжих үйл явц бөгөөд шинэ стандарт нь боловсролын зорилго, зорилт, агуулга, аргазүй, үнэлгээ гэсэн сургалтын тогтолцооны бүх элементийг хамарсан ажээ.³ Хэдийгээр цогц чадамж нь мэдлэг, чадвар, хандлагыг хамтад нь илэрхийлсэн ойлголт боловч стандартын биелэлтийг хэмжих болоход танин мэдэхүйн шалгууруудаар барьцтай үнэлж болохуйц ур чадваруудыг онцлон анхаарчээ. Энэ талаар тус стандартад “Боловсролтой иргэний шинж чанар, төлөвшил нь цогц чадамжуудаар, цогц чадамж нь сургалтаар, эзэмших ур чадваруудаар тус тус тодорхойлогдоно. Суралцагчдад цогц чадамж хэр төлөвшснийг танин мэдэхүйн түвшний шалгуураар үнэлнэ”⁴ хэмээн заасан байна.

Цогц чадамжид суурилсан стандартын аргазүйн онцлог нь суралцагч төвтэй сургалтыг чухалчлахын хамт тогтвортой агуулгаас *нээлттэй агуулгад* шилжсэн явдал байв. Энэ нь сургалтын зорилго болох *чадваруудыг* багш агуулгын тусламжтайгаар, түүнийг чөлөөтэй сонгон хэрэглэх

¹ Содномваанчиг, Г. *Монголын бага, дунд боловсролын сургалтын агуулгын хөгжлийн түүхэн тойм*. Улаанбаатар, Содпресс, 2008, 53-54

² *Суурь боловсролын стандарт*. Улаанбаатар, Содпресс, 2003, 8

³ Нэргүй, Н., Лувсандорж, Ц., Лхагважав, Ч. *Бага, дунд боловсролын стандартын ерөнхий зөвлөмж*. Улаанбаатар, 2003, 13-15

⁴ *Суурь боловсролын стандарт*. Улаанбаатар, Содпресс, 2003, 14

замаар суралцагчдад эзэмшүүлэх төдийгүй тус тусдаа судлагдахууны агуулгын явцуу хүрээнд баригдалгүйгээр судлагдахуун хоорондын бүтээлч интеграцийг бий болгоно гэсэн санаа байлаа. Багш нарт зориулсан шинэ зөвлөмжид агуулгыг 1998 оны стандарт шиг хатуу тогтоох нь “хөгжлийг хязгаарлаж, багшийн ур чадвар болон сургалтын менежментийн хөгжилд саад болдог” хэмээгээд, шинэ стандарт нь “сургууль, багш нарт тухайн цогц чадамжуудыг төлөвшүүлэхийн тулд агуулгаа чөлөөтэй сонгож, тэрхүү агуулгаа эзэмшүүлэх арга зүйгээ ч бас өөрсдөө сонгох өргөн боломжийг нээж өгсөн. ...ямар агуулгын тусламжтайгаар тухайн цогц чадамжийг төлөвшүүлэх нь сургууль, багш нарын шийдэл хийх эрхийн болоод хариуцлагын асуудал болж байгаа юм”⁵ гэж заажээ. Энэ аргазүйн хүрээнд бага, дунд боловсролын агуулгын үлгэрчилсэн хүрээг стандартад нийцүүлэх байдлаар анги бүрээр боловсруулан гаргасан байна.⁶

Цогц чадамжид суурилсан стандартын аргазүйн хүрээнд түүхийн боловсролын стандарт боловсрогдон гарав. 2003 онд хэвлэгдсэн *Түүх, нийгмийн ухааны боловсролын стандартад* “Түүх, нийгмийн ухааны боловсролын зорилго нь түүх, нийгмийн боловсролын хэрэгцээг хангахуйц цогц чадамж бүхий иргэн төлөвшүүлэхэд зохих хувь нэмрээ оруулна”⁷ гэж заажээ. Уг стандарт ёсоор суралцагч цогц чадамжийн чухал бүрдэл болох чадваруудыг *ай* хэмээх дараах долоон үндсэн ойлголтын хүрээнд эзэмших ёстой. Үүнд: түүхэн цаг хугацаа, түүхэн газар нутаг, түүхэн зүтгэлтэн, түүхэн сургамж, түүхэн баримт эх сурвалж, хүн төрөлхтний иргэншил, Монголын түүх буй. Шинэ стандартын дагуу түүхийн багш хичээл заахдаа суралцагчдын хэрэгцээ, сонирхол, сэтгэлзүйн онцлог, нийгмийн хэрэгцээ, орон нутаг, сургуулийн онцлог зэргийг харгалзан дээрх ойлголтуудын хүрээнд агуулгыг сонгох ёстой ажээ.⁸ Түүхийн сургалтаар эзэмшүүлэх чадваруудыг стандартад ай тус бүрээр тодорхойлсон байна. Тухайлбал, суралцагч түүхэн сургамжийн айгаар түүхэн үйл явдлын шалтгаан, үр дагаврыг ялган таних, түүхэн үйл явдлын шалтгаан, шалтгийг ялгах,

⁵ Нэргүй, Н., Лувсандорж, Ц., Лхагважав, Ч. *Бага, дунд боловсролын стандартын ерөнхий зөвлөмж*. Улаанбаатар, 2003, 16

⁶ Содномваанчиг, Г. *Монголын бага, дунд боловсролын сургалтын агуулгын хөгжлийн түүхэн тойм*. Улаанбаатар, Содпресс, 2008, 58

⁷ *Түүх, нийгмийн ухааны боловсролын стандарт*. Улаанбаатар, Содпресс: 2003, 12

⁸ Пүрэв, О., Баасанжав, З., Туяа, У. *Түүх, нийгмийн ухааны боловсролын стандартын зөвлөмж*. Улаанбаатар, Экимто, 2003, 11; *Түүх, нийгмийн ухааны боловсролын стандарт*. Улаанбаатар, Содпресс, 2003, 13

хүчин зүйлсийг илэрхийлэн гаргах гэх мэт чадварууд, түүхэн баримт эх сурвалжийн айгаар эх сурвалж баримтын утгыг тайлбарлах, задлан шинжлэх, дүгнэлтээ баримтаар нотлох, баримтыг асуудал шийдэхэд ашиглах гэх мэт чадваруудыг эзэмшихээр стандартад заажээ.⁹

Цогц чадамжид суурилсан стандарт арав орчим жил хэрэгжсэн болно. Энэ хугацаанд ерөнхий боловсролын сургуулиуд 11, 12 жилийн тогтолцоонд шат дараалан шилжиж¹⁰, шилжилтийн хөтөлбөрүүдийг ашигласан байна. Шилжилтийн үеийн сургалтын хөтөлбөрийн шинэчлэл нь бэлтгэл тааруу, энэ хэрээр хүнд асуудлуутай тулгарч байлаа.¹¹ Тухайлбал, шилжилтийн ангид зориулсан түүхийн сургалтын хөтөлбөрийг зориулалтын сурах бичиггүй хэрэгжүүлсэн ажээ.¹² Гэвч тун удалгүй БШУЯ¹³ ерөнхий боловсролын сургалтын хөтөлбөрийг дахин өөрчилж, сурах бичгүүдийг шинээр боловсруулах үйл явцыг эхлүүлсэн байна. 2013 онд эхэлсэн тэрхүү шинэ өөрчлөлтөөр БШУЯ суралцагч төвтэй сургалтыг гүнзгийрүүлж, сургалтын чанарыг дээшлүүлэх, энэ хүрээнд ахлах ангийн түвшинд сонголттой хичээл бүхий кредит тогтолцоог нэвтрүүлэх зорилт дэвшүүлжээ.¹⁴ Үүний үр дүнд 2015-2016 оны хичээлийн жилд *Суурь боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр*, 2016-2017 оны хичээлийн жилд *Бүрэн дунд боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөрийг* нэвтрүүлэв.

Түүхийн сургалтын шинэ хөтөлбөр нь хоёр гол өөрчлөлтийг агуулжээ. Нэгд, шинэ хөтөлбөрөөр ерөнхий боловсролын сургуулийн бүх сурагч түүхийг ахлах ангид (10-11 дүгээр анги) заавал судлахаар болов. Багагүй хугацаанд мөрдөгдсөн өмнөх хөтөлбөрүүдэд түүх нь зөвхөн суурь боловсролын түвшинд заавал үздэг,

⁹ Түүх, нийгмийн ухааны боловсролын стандарт. Улаанбаатар, Содпресс, 2003

¹⁰ Ерөнхий боловсролын 10 жилийн тогтолцоог өөрчлөх бэлтгэл 1990-ээд оны сүүл үеэс эхэлжээ. 1998 онд УИХ Бага, дунд боловсролын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулснаар 6 настай хүүхдийг сургуульд суралцуулах боломж бүрдүүлсэн байна. 2002 онд УИХ ерөнхий боловсролын тогтолцоог 11 жил байхаар хуульчилж, сургалтын шинэ стандартыг 2004 онд багтаан боловсруулах үүргийг засгийн газарт өгчээ. 2005-2006 оны хичээлийн жилд сургуулиуд 11 жилийн тогтолцоонд шилжэв. Улмаар 2006 онд УИХ тогтолцоог 12 жил болгох, 6 настай хүүхдийг сургуульд элсүүлэх хуулийн нэмэлт өөрчлөлт баталжээ. 2008-2009 оны хичээлийн жилд сургуулиуд 12 жилийн тогтолцоонд шилжсэн байна.

¹¹ *Mongolia: Education sector project report*. 2008, 69-70. <https://www.adb.org/sites/default/files/project-document/68279/39254-mon-tcr.pdf>

¹² *Ерөнхий боловсролын 12 жилийн сургуулийн 7 дугаар ангийн шилжилтийн төлөвлөгөө, хөтөлбөр, зөвлөмж: түүх, иргэншил*. Улаанбаатар, Битпресс, 2009, 36

¹³ 2012 оны парламентын сонгуулийн үр дүнд байгуулагдсан засгийн газрын шинэ бүтцээр боловсрол-шинжлэх ухаан ба соёлын салбар тусдаа салж, БШУЯ-ыг Боловсрол, шинжлэх ухааны яам (БШУЯ) болгон зохион байгуулжээ.

¹⁴ *Суурь боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр*. Улаанбаатар, 2015, 18-19; *Бүрэн дунд боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр: Түүх*. Улаанбаатар, 2016, 12-19

харин ахлах ангийн түвшинд сургуулиуд сонгон гүнзгийрүүлэх үндсэн дээр заадаг хичээл байв. Мөн шинэ хөтөлбөрөөр Монголын түүхийг 10-12 дугаар ангид, дэлхийн түүхийг 11-12 дугаар ангид сонгон гүнзгийрүүлж судлах боломж олгожээ. Хоёрт, шинэ сургалтын хөтөлбөр нь агуулгыг дахин зохион байгуулж, бүлэг сэдвүүдийг дэлгэрэнгүй тогтоов. Суурь боловсролын түвшинд Монголын түүхийг дэлхийн түүхийн агуулгатай интеграцчилсан байдлаар, харин ахлах ангийн түвшинд Монголын болон дэлхийн түүхийг тусад нь заахаар уг хөтөлбөрт тусгажээ. Гэвч энэ нь хөтөлбөр “агуулгад суурилсан” гэсэн үг биш байв. Шинэ хөтөлбөрт түүхийн сургалтаар эзэмших чадваруудыг чухалчлан зааж, нэгэн гол зорилго болгон тодорхойлсон¹⁵ бөгөөд агуулга-чадварыг тэнцвэртэй эзэмшүүлэхэд анхаарсан байна.

Ерөнхий боловсролын сургалтын хөтөлбөрүүд ийнхүү шинэчлэгдэх хэрээр чадварт суурилсан аргазүйн зорилго нь ямар нэг хэмжээнд түүхийн сурган хүмүүжүүлэгчдэд танил болжээ. Гэвч тэрхүү зорилго нь сургалтын практикт ямар амжилт олсон бэ гэх асуулт өнөө хүртэл хариултгүй байна. Сүүлийн арваад жилд уг асуудлыг анхаарч, авч үзсэн судалгаа тун хомс ажээ. Энэ талаарх судлагдсан байдлыг тоймловол, асуудлын зарим талыг авч үзсэн дараах судалгааг дурдаж болно. Н.Бэгз, Н.Энхцогт, Ж.Нарантуяа, П.Мягмар нар 2010 онд Халх голын үйл явдлыг дунд сургуулиудад зааж буй жишээн дээр цогц чадамжид суурилсан түүхийн сургалтын хөтөлбөр практикт хэрхэн хэрэгжиж буйг тодруулжээ. Уг судалгаагаар, сургалтын хөтөлбөр нь чадвар, суралцагч төвтэй сургалтыг чухалчилсан боловч багш нар тогтсон агуулгыг дамжуулахад голлон анхаардаг нь харагдсан байна.¹⁶ Х.Баярмаа саяхнаас цогц чадамжид суурилсан стандарт болон 2015 оны сургалтын шинэ хөтөлбөртэй холбоотойгоор багш нар хичээлдээ түүхэн эх сурвалж ашиглаж буй практикийг судалж байна. Түүний ажигласнаар өнөөгийн дунд сургуулийн багш нар ихэнхдээ сурах бичгийн агуулгыг эзэмшүүлэхэд анхаардаг бөгөөд тэдэнд эх сурвалж ашиглах арга, зохих сургалтын материал дутагдаж буй.¹⁷

Түүхийн сургалтаар чадвар эзэмшүүлэх зорилго дунд сургуулиуд төдийгүй их, дээд сургуулиудын сургалтын хөтөлбөрт онцгойлон тавигдаж байна. Монголын

¹⁵ Бүрэн дунд боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр: Түүх. Улаанбаатар, 2016, 25

¹⁶ Бэгз, Н., Нарантуяа, Ж., Энхцогт, Н., Мягмар, П. 1939 онд Япон Монголд довтолсон нь: Монголын дунд сургуулийн түүхийн хичээлийн агуулгын судалгаа. Улаанбаатар, Соёмбо принтинг, 2010, 128-132

¹⁷ Баярмаа, Х. “ЕБС-ийн сургалтад түүхийн эх сурвалжийг ашиглаж буй өнөөгийн байдал”. Түүхийн сургалтын шинэчлэл: Явц, үр дүн, тулгамдсан асуудал (Эрдэм шинжилгээний хурлын эмтгэл). Эмх. О.Оюунжаргал, Д.Энхжаргал, Улаанбаатар, Удам соёл, 2017, 45-46

их, дээд сургуулийн оюутнууд Монголын түүх хичээлийг заавал судалдаг тул дунд, дээд боловсролын түүхийн сургалтын залгамж холбооны асуудал зайлшгүй гарч ирдэг.¹⁸ Ялангуяа 2011 оноос эхэлсэн Монголын дээд боловсролын шинэчлэлээр их, дээд сургуулиуд *либерал арт* сургалтын хөтөлбөрийг нэвтрүүлэхтэй зэрэгцэн түүхийн сургалтын өнөөгийн байдлыг үнэлэх, үр дүнг нь дээшлүүлэх шаардлага бий болов. Монгол Улсын Их Сургууль (МУИС) дээрх шинэчлэлийн хүрээнд 2014-2015 оны хичээлийн жилээс либерал арт боловсролын хөтөлбөрөөр сургалт явуулж эхэлсэн бөгөөд тус их сургуулийн бүх оюутан эхний жилд заавал судалдаг ерөнхий суурь хөтөлбөр нь үндсэн зорилгоо нийгэм, хүмүүнлэг, байгалийн шинжлэх ухааны суурь мэдлэг, ур чадвартай, тэдгээрийг амьдралд бүтээлчээр бодитоор ашигладаг¹⁹ иргэдийг нийгэмд бэлтгэх хэмээн тодорхойлсон байна. Ялангуяа их, дээд сургуулиудын ерөнхий суурь хөтөлбөрийн бүх оюутан *заавал үзэх* Монголын түүх хичээл нь чадваруудыг хөгжүүлэхэд үлэмж анхаарах хэрэгтэй болов. Энэ хугацаанд их, дээд сургуулиудын ерөнхий суурь хөтөлбөрийн түүхийн хичээлийн шинэчлэлтэй холбоотой зарим асуудлыг хөндсөн судалгаанууд²⁰ хийгдсэн боловч оюутнууд түүхийн хичээлээр чухам ямар чадварууд эзэмшиж буйг шууд ажигласан судалгаа харагдахгүй байна.

Дунд, дээд боловсролын түүхийн сургалтын хөтөлбөрүүдэд чадварыг чухалчилж буй хийгээд сургалтын практик, үр дүнгийн талаарх судалгаа дутагдаж буй өнөөгийн нөхцөлд их сургуульд элсэн орж буй оюутнуудын судалгаа ач холбогдолтой байж болох юм. Эл хэрэгцээнд үндэслэн тус судалгаа нь МУИС-ийн ерөнхий суурь хөтөлбөрийн оюутнуудын түүхэн материалтай ажиллах чадварын түвшнийг илрүүлэх болон дунд сургуульд тэдний түүх судалсан хугацаа, тэдний сурч буй салбар сургуулиуд, түүхийн талаарх тэдний хандлагыг тэрхүү чадвартай холбон нягтлах замаар түүх заалтын өнөөгийн байдлыг авч үзэв.

Энэхүү судалгаа дараах асуултад хариулахыг зорьсон болно:

1. Ерөнхий суурь хөтөлбөрийн оюутнуудын түүхэн материалтай ажиллах чадвар ямар түвшинд байна вэ?

¹⁸ Түүх нь Монголд анхны их сургууль байгуулагдсан цагаас оюутнуудын заавал үзэх ерөнхий эрдмийн хичээл байж иржээ.

¹⁹ *Монгол Улсын Их Сургуулийн сургалтын журам*. 2015. https://sisi.num.edu.mn/files/SNA/JURAM/MUIS-surgaltiin_juram.pdf

²⁰ *Эх түүхийн сургалт, боловсролын уламжлал, шинэчлэлийн асуудлууд (Илтгэлийн эмхтгэл)*. Эрх. Ц.Гантулга, П.Дэлгэржаргал, Улаанбаатар, Адмон, 2012; *Түүхийн сургалтын шинэчлэл: Явц, үр дүн, тулгамдсан асуудал (Эрдэм шинжилгээний хурлын эмхтгэл)*. Эмх. О.Оюунжаргал, Д.Энхжаргал, Улаанбаатар, Удам соёл, 2017

2. Дунд сургуульд түүхийн хичээл судалсан ангийн ялгаанаас хамаарч түүхэн материалтай ажиллах тэдний чадварт ялгаа байна уу?
3. Элссэн салбар сургуулиудтай холбоотойгоор түүхэн материалтай ажиллах тэдний чадварт ямар ялгаа байна вэ?
4. Түүхийн талаарх хандлагатай холбоотойгоор түүхэн материалтай ажиллах тэдний чадварт ямар ялгаа байна вэ?

Судалгааны арга: Асуулга, даалгаврын материал

Энэ судалгаанд асуулга, түүхэн материалтай ажиллах даалгавар ашиглав. Долоон үндсэн асуулт бүхий асуулгаар оюутнуудын МУИС-д элссэн жил, салбар сургуулиуд, дунд сургуульд түүх судалсан туршлага, түүхийн талаарх хандлагын тухай мэдээллийг цуглуулав. Оюутнууд дунд сургуульд ямар хугацаанд, ямар хөтөлбөрөөр түүхийн хичээл судалсныг мэдэхийн тулд тэд түүхийн хичээлийг суурь боловсролын түвшинд үзсэний дараа ахлах ангиудад үргэлжлүүлэн судалсан эсэхийг асуусан юм. 2016 он хүртэл хэрэгжсэн сургалтын хөтөлбөрөөр түүх нь ахлах ангиудад заавал үзэх хичээл бус, харин сонгон гүнзгийрүүлэх хөтөлбөрөөр судалдаг хичээл байв. Иймд, хэрэв оюутнууд ахлах ангиудад түүх судалсан бол уг хичээлийг сонгон гүнзгийрүүлэх хөтөлбөрөөр судалсан байх учиртай. Оюутнуудын түүхийн талаарх хандлагыг илрүүлэхийн тулд “Та түүхийг хэр зэрэг сонирхдог вэ?”, “Түүхэн мэдлэг хүмүүсийн амьдралд хэрэгтэй гэдэгтэй та санал нийлэх үү?” гэсэн асуултуудыг Ликертийн хуваарийн дагуу бөглүүлэв.

Даалгаврыг оюутнуудын түүхэн материалтай ажиллах чадварыг хэмжих зорилгоор 2003 онд хэвлэгдсэн *Түүх, нийгмийн ухааны боловсролын стандарт*, 2016 хэвлэгдсэн *Бүрэн дунд боловсролын түүхийн сургалтын цөм хөтөлбөрт* нийцүүлэн дунд сургуулийн 11 дүгээр ангийн түүхийн сургалтын материалаас авч хэрэглэсэн болно.²¹ Энэ нь түүхэн анхдагч сурвалжийн хэсгүүд бүхий, “Монгол улсын автономит эрхийг устгасан нь” сэдэвт унших материал, хоёр асуулт бүхий хариултын хуудаснаас бүрдсэн (Даалгаврыг хавсралтаас харна уу). Судалгаанд оролцогчид эхлээд уг материалаас Богд хаант Монгол улсын автономит эрх устсан үйл явцын тухай ерөнхий мэдээлэл ба уг үйл явдалд холбогдох хоёр анхдагч сурвалжийн хэсгийг уншаад, эх сурвалж хэр найдвартай болохыг үнэлэх, Монгол улсын автономит эрх устсан шалтгааныг тайлбарлах бичгийн даалгавар ажиллах байв. Энэ даалгавар стандарт, сургалтын хөтөлбөрт

²¹ 2017 онд судлаач уг сургалтын материалыг боловсруулж, урьдчилан туршихад оролцсон.

эзэмшүүлэхээр заасан түүхийн гол ойлголтууд болох эх сурвалж баримт ба шалтгаан үр дагаврын ойлголтуудыг илрүүлэхэд зориулагдсан юм. Уг даалгаврын материалыг 2017 оны 6 дугаар сард Улаанбаатар хотын нэгэн дунд сургуулийн 11 дүгээр ангийн 19 сурагчаар ажиллуулан туршихад чадварын өөр өөр түвшин илэрсэн ба 2018 оны 2 дугаар сард туршилтын журмаар МУИС-ийн ерөнхий суурь хөтөлбөрийн 30 орчим оюутнаар ажиллууулж, судалгаанд тохируулж зассан. Оюутнуудын бичсэн хариултаар дамжуулан тэдний чадварын түвшинг хэмжихэд СОЛО²² таксономи ашиглав. Суралцахуйн үр дүнг хэмждэг уг таксономи нь таван түвшинтэй боловч өнөөгийн судалгаанд дөрвөн түвшнийг нь тохируулан хэрэглэсэн. Дөрвөн түвшин бүхий энэхүү хэмжээсийн нэг захад буй I түвшин нь түүхэн ойлголт, түүхэн мэдээллийг задлан шинжлэх чадвар бүх талаар дутаж буйг харуулах бол нөгөө захад буй IV түвшин нь хангалттай буюу бүрэн дүүрэн хариултыг илтгэнэ. Мөн, даалгаврын гүйцэтгэлийг оноогоор үнэлсэн. Хоёр асуултын хариулт тус бүрийг 0-3 оноогоор үнэлсэн бөгөөд хоёр хариултын нийлбэр дээд оноо нь 6 байв.

Түүвэр

Энэ судалгаанд 2017 оны намар МУИС-д элссэн, ерөнхий суурь хөтөлбөрийн 220 оюутан оролцов. Түүврийг 2017-2018 оны хичээлийн жилийн хаврын улиралд *Монголын түүх 101* хичээлийг судлахаар бүртгүүлсэн лекцийн хоёр бүлгийн оюутнуудаас бүрдүүлсэн. Түүвэрт тавигдсан шаардлагууд нь тэд ерөнхий суурь хөтөлбөрийн оюутнууд бөгөөд МУИС-д элсээд Монголын түүх хичээлийг огт судлаагүй байх ёстой байв. Хоёрдахь шаардлага нь түүхийн талаарх тэдний тогтсон хандлагад нөлөө орохоос сэргийлэх зорилготой байлаа. Түүвэрт Бизнесийн сургууль (БС), Олон улсын харилцаа, нийтийн удирдлагын сургууль (ОУХНУС), Хууль зүйн сургууль (ХЗС), Хэрэглээний шинжлэх ухаан, инженерчлэлийн сургууль (ХШУИС), Шинжлэх ухааны сургууль (ШУС)-ийн оюутнууд багтсан болно. Оролцогчдын тоон мэдээллийн тоймыг дараах Хүснэгт 1-д харуулав.

²² Structure of observed learning outcomes (SOLO) taxonomy

Хүснэгт 1. Судалгаанд оролцогчдын ерөнхий тоон мэдээлэл (Нийт 220)

	Онцлогууд	Тоо	Хувь
Хүйс	Эр	69	31.9
	Эм	147	68.1
Салбар сургууль	БС	45	20.4
	ОУХНУС	14	6.4
	ХЗС	17	7.7
	ХШУИС	55	25.0
	ШУС	89	40.5
ШУС-ийн салбар	Байгалийн ухааны салбар	30	32.0
	Нийгмийн ухаан салбар	27	29.0
	Хүмүүнлэгийн ухааны салбар	37	39.0
Дунд сургуулийн ахлах ангид түүх судалсан эсэх	Тийм	105	48.2
	Үгүй	113	51.8
Ахлах ангиудад түүх судалсан байдал	10 дугаар ангид	72	69.9
	10-11 дүгээр ангид	24	23.3
	10-12 дугаар ангид	7	6.8

Тайлбар: Хүснэгтэд тоо, хувийг асуулгад хариулсан хүчинтэй хариултаар илэрхийлэв.

Мэдээлэл цуглуулах үйл явц, анализ

Асуулга, даалгаврыг 2018 оны 2 дугаар сард МУИС-ийн *Монголын түүх 101* хичээлд бүртгүүлсэн 236 оюутанд өгч ажиллуулав. Энэ үйл ажиллагааг лекцийн хоёр бүлэг тус бүрээр их сургуулийн лекцийн танхимуудад зохион байгуулсан юм. Оюутнууд судлаачаас заавар авсны дараа эхлээд асуулгад хариулж, хариулсан асуулгын хуудсаа хураалгасан. Үүний дараа тэдэнд “Монгол улсын автономит эрхийг устгасан нь” сэдэвт унших материалыг өгч, 8 минут унших заавар өгсөн ба энэ нь тэд даалгаврын асуулгад шууд хариулахгүйгээр эхлээд материалын агуулгатай сайтар танилцахад зориулагдсан юм. Оюутнууд материалыг уншсны дараа тэдэнд асуултууд бүхий хуудсыг өгч, бичгээр хариулах 40 минутын хугацаатай даалгавар өгсөн. Даалгавар гүйцэтгэх хугацаанд оюутнуудын зүгээс даалгаврын зааврыг ойлгоогүй гэх бэрхшээл гараагүй бөгөөд цаг дуусахад оюутнуудын хариултыг нэгэн зэрэг хурааж авав. Судлаач цуглуулсан мэдээнд анализ хийхдээ судалгааны шаардлагын дагуу 2017 оноос өмнө МУИС-д элссэн 16 оюутны материалыг хассан юм. Ингээд 2017 онд элссэн, ерөнхий суурь хөтөлбөрийн 220 оюутны материалд анализ хийв.

Судалгаанд оролцогчид “Монгол улсын автономит эрхийг устгасан нь” сэдэвт материалыг уншаад, 1919 оны Монголын улс төрийн байдлын талаарх нэгэн америк сонины мэдээ хэр найдвартай эсэхийг үнэлэх болон Монголын автономит эрх утсан шалтгааныг тайлбарлах бичгийн даалгавар ажиллав. Уг даалгаврыг ажиллахад оролцогчдоос зөв хариулт өгөхийг шаардаагүй, харин асуултад хариулахдаа өөрийн бодлыг чөлөөтэй бичихийг хүссэн болно. Энэ нь судалгаанд оролцогчид материалд хэрхэн анализ хийж, ямар түвшний түүхэн ойлголт, чадвар илэрхийлж буйг ажиглах зорилготой байв. Өөрөөр хэлбэл, уг даалгавар нь тэднээс зөв, буруу гэх эцсийн хариулт авахад бус, харин тэдний бодох *уйл явцыг* илрүүлэхэд чиглэсэн. Оролцогчдын хариултыг СОЛО таксономи ашиглан үнэлэхэд түүхэн материалд анализ хийх дөрвөн түвшин ажиглагдав. Тэдгээрийн жишээ хариултыг Хүснэгт 2-г харуулсан болно.

Хүснэгт 2. Оюутнуудын түүхэн сурвалжийг үнэлэх чадварын түвшин

Түвшин	Оноо	Оюутны хариултын жишээ	Тайлбар
I. Бүтэцгүй	0	Оюутан 137: <i>Бодитой санагдав. Үүний талаар мэдэхгүй учраас.</i> Оюутан 201: <i>Бодитой. Угаасаа хүчтэй нь хүчгүйг мөлждөг. Энэ бол зүгээр л энгийн зүйл гэж бодож байна.</i>	Даалгаврыг ойлгоогүй, холбогдолгүй зүйл бичсэн. Бичсэн хариулт нь асуултын утгад нийцээгүй.
II. Дан бүтэцтэй	1	Оюутан 31: <i>Худлаа мэдээлэл. Яагаад гэвэл Монголын хошуудын тэргүүн нар Монголын автономитыг халж Хятадын ивээлд багтах өргөдөл бичиг гаргаагүй. Чень-И эрх баригчдыг ятган оруулсан боловч эрх баригчид Богд хаанд бараалхаж Чень-И шаардлагыг дамжуулсан боловч, гэвч Богд хаан хүлээн аваагүй.</i>	Оюутан 31 асуулт юу шаардаж байгааг ойлгож, хариулт өгсөн. Гэвч тэр хариулахдаа холбогдох юмсын нэг талыг олж харсан буюу сурвалж мэдээний нэг хэсгийг ашигласан байна. Баримт болгон ашиглаж буй мэдээллээ тайлбарлаагүй, бичлэгт нь утгын алдаа гарчээ.
III. Олон бүтэцтэй	2	Оюутан 117: <i>Монголын хошуудын тэргүүн ноёд нар Монголын автономийг [үгүй] хийн, Хятадын ивээлд орох өргөдөл гаргасан байх талтай. Хятадын засгийн газраас 800,000 доллараар хошуу ноёдыг урамшуулна гэж гаргасан. Монголын автономитыг халах талаар ардын дээд хурлаар ихэнх нь зөвшөөрсөн. Энэ нь тухайн ноёд тэрхүү мөнгөнд шунасныг илтгэнэ. Ардын төлөөлөл болсон доод хурлаар татгалзсан. Тэгэхээр Монголын хошуу ноёд мөнгөнд нь шунан өргөдөл бичиг гаргасан байх талтай.</i>	Оюутан 117 даалгаварт хариулахдаа холбогдох асуудлын олон талт байдлыг олж харсан бөгөөд энэ нь нэгээс дээш тооны сурвалж, мэдээний хэсгүүдийг баримт болгон ашигласнаар илэрч байна. Гэвч баримт мэдээний хэсгүүдийн өөр хоорондын холбоо хамаарлыг тайлбарлаагүй, эрэмбэгүй. Нэр томъёо, утгын алдаа зөрүүг бүрэн хянаагүй.
IV. Холбоо хамааралт бүтэцтэй	3	Оюутан 184: <i>Миний бодлоор энэ мэдээлэл тийм ч бодитой биш. МУ-ын автономит эрхийг устгасан тухай (сая уншсан) эхэд Монголчуудыг (Богд, ард түмэн) автономит эрхээ алдаж, Хятадын талд орохыг хүсэхгүйгээр барахгүй бүр эсэргүүцэж байсан тухай гарсан. Гэтэл Нью-Йорк сонин нийтлэл үүний яг эсрэгээр буюу Монголчууд Хятадын талд орж, автономит эрхээсээ татгалзахыг “сайн дураараа” хүссэн юм шиг, мөн Хятадаас Монгол улсад суугаа элчин сайд Чень-И-г Хятадын засгийн газраасаа Монголчуудад тэтгэмж олгохыг хүсэж, сайн санаж буй мэтээр ойлгогдохоор бичсэн юм шиг санагдлаа. Нью-Йорк Таймс сонинд хэвлэсэн уг нийтлэл / бодитой биш (буруу)/ байж болохыг Н.Магсаржавын бичсэн “МУ-ын шинэ түүх” хэмээх номноос авсан эх сурвалж нотолж байна гэж бодож байна. Тиймээс Нью-Йорк Таймс сонинд гарсан уг нийтлэл буруу байна.</i>	Энэ хариулт сурвалж баримтуудын олон хэсгүүдийг ашигласан бөгөөд тэдгээрийн холбоо хамаарал, ач холбогдлын эрэмбийг нь авч үзсэн байна. Оюутан 184 хоёр хэсэг сурвалж мэдээллийн зөрүүтэй байдлыг Магсаржавын бичсэн сурвалж мэдээлэлтэй харгуулж тайлбарлаад, өөрийн дүгнэлтийг хийжээ. Иймд оюутан тэдгээр мэдээ баримтуудаар нэгэн бүхэл цогц тайлбар гаргасан байна. Нэр томъёо, утгын алдаа цөөн, хариултын үндсэн агуулгад нөлөөлөөгүй.

Хүснэгт 3. Оюутнуудын түүхэн шалтгааныг тайлбарлах чадварын түвшин

Түвшин	Оноо	Оюутны хариултын жишээ	Тайлбар
I. Бүтэцгүй	0	<i>Оюутан 93: Монголын автомат устахад хүргэсэн зүйл бол Оросын хаант засаглал юм. Оюутан 201:Хоёр том гүрэнтэй холбоотой байсан болохоор автономит эрхийг устгах шалтгаан болсон байх.</i>	Даалгаврыг ойлгоогүй, холбогдолгүй зүйл бичсэн. Бичсэн хариулт нь асуултын утгад нийцээгүй.
II. Дан бүтэцтэй	1	<i>Оюутан 31: 1919 онд Хятадын генерал Сюй Шүжэн Нийслэл хүүрээнд ирж Богд хааныг цэргийн хүчээр сүрдүүлсэнд засгийн газар Монголыг автономийг устгахыг зөвшөөрсөн.</i>	Оюутан 31 асуултыг ойлгож хариулсан. Гэвч хариулахдаа үйл явдалд холбогдох ганц шалтгаан буюу холбогдох асуудлын ганц талыг олж харсан байна. Үүнээс гадна асуудалд холбогдох ямар нэг мэдээллийн хэсгийг унших материалаас тэр чигээр нь давтан хуулж, элдэв үндэслэл тайлбаргүй бичсэн хариултууд энэ түвшинд хамаарч байна.
III. Олон бүтэцтэй	2	<i>Оюутан 32: 1915 онд Монголын автономит эрх устах болсон шалтгаан нь 1-рт Ерөнхий сайдаар Г.Бадамдорж томилогдсон явдал. Учир нь хожим тэрээр өнгө мөнгийг буюу их цалин харж тухайн үеийн Хятадын засгийн газрын Монгол дахь элчин сайд Чень-И болон Гадаад яамны сайд Б.Цэрэндорж нартай үгсэн хуйвалдаж автономит эрхийг унагаахаар арга эрэлхийлж байсан. 2-рт тухайн үеийн Монголын цэргийн байдал. Учир нь Хятадын генерал Сюй Шүжэн өөрийн цэргийг дагуулан орж ирээд цэргийн хүчээр Богд хааныг сүрдүүлж (тухайн үед автономийг устгахгүй гэсэн бодолтой байсан) арга буюу зөвшөөрөхөд хүргэсэн нь Монгол улсад Сюй Шүжэны цэргийн хүчийг зогсоох хүч байгаагүй буюу ялах боломж байгаагүйгээс болсон...</i>	Оюутан 32 даалгаварт хариулахдаа асуудалд холбогдох холбогдох олон талыг буюу үйл явдлын хоёр шалтгааныг өгүүлсэн байна. Гэвч оюутан тэдгээрийг зэрэгцээ буюу нэг нэгнээсээ үл хамаарах байдлаар илэрхийлээд, өөр хоорондын холбоо хамаарал, эрэмбээр авч үзээгүй байна.

<p>IV. Холбоо хамааралт бүтэцтэй</p>	<p>3</p> <p><i>Оюутан 112: хамгийн эхний шалтгаан бол 1917 оны хавар Орост хувьсгал гарч, хаант засаг түлхэгдэн унасантай холбоотой. Өөрөөр хэлбэл, Орост иргэний дайн дээдэн хувьсгал, үгээгүй ажилчин, тариачны төр засаг тогтсон. Улмаар Хятадын засгийн газар Оросын хаант төр устсан тул 1915 онд “Хиагтын гурван улсын гэрээгээр” тогтсон Монголын автономит эрхийг устгахаар санаархсан. Хятадын засгийн газраас Монголд суух элчин сайд Чень И нийслэл хүрээнд ирсэнээр Монголын автономит эрхийг устгах, үл, устгах хөрш орны бодлого эхэлсэн гэж үзэж болох юм. Энэ үед Монголын эрх баригчид хүчтэй зөрчилдөж байсан нь даамжирсаар байв. 1919 онд Ерөнхий Сайд Намнансүрэн таалал төгсөв. Уг хоёр үйл явдал нь Хятадын элчин сайд Чень И-д илүү боломж олгосон. Өөрөөр хэлбэл, Чень И буюу Хятад улс Монголын автономит эрхийг хүчээр гэхээсээ илүү ятгалга, олны сүр хүчээрээ буюу сайн дураараа татгалзахыг ятгаж байсан. Уг хэрэгт Чень И-гээс гадна Монголын ерөнхий сайд Г.Бадамдорж Гадаад яамны сайд Б.Цэрэндорж нар оролцсон. Улмаар Чень И Хятадын засгийн газарт Монголчууд автономит эрхээсээ өөрсдөө татгалзаж буй захидлыг хэдэн нэхэмжлэлтэй явуулсан байна. Үүнийг ч Хятадын засгийн газар зөвшөөрсөн байна. Уг үйл хэргийн өмнө Богд хаан Бээжинд элч илгээн Хятадын ерөнхийлөгчөөс Монголын автономийг устгахгүй байхыг хүссэнд тэр уг хүсэлтийг зөвшөөрсөн. Гэвч Хятадын генерал Сюй Шүжан Баруун хойд хязгаарыг хамгаалах цэргийн захирагч болсноор Монголын Ерөнхий сайд Бадамдоржтой гар нийлж Богд хааныг цэргийн хүчээр сүрдүүлэн 1920 оны 1 дүгээр сарын 2-нд Монголын автономит эрхийг устгасан байна. Өөрөөр хэлбэл дээдэс нь суудлаа олохгүй бол доодос нь гүйдлээ олохгүй гэгчээр автономит эрхээ алдах хамгийн том шалтгаан бол Монголын дээдэс юм.</i></p>	<p>Оюутан 112 асуудлын олон талт байдал буюу үйл явдлын олон шалтгааныг олж харсан төдийгүй үйл явдлын урьдач нөхцөл ба үйл явдалд хүргэж буй олон хүчин зүйлсийг ялгаж, үйл явдалд холбогдох хамаарал, ач холбогдлын эрэмбээр нь цогц тайлбар үйлдсэн байна. Судалгааны бусад оролцогчдоос ялгаатай нь оюутан 112 үйл явдлуудын хүчин зүйлсийн холбоо хамаарлыг тайлбарласны эцэст өөрийн үзлээр хамгийн гол шалтгааныг нь шүүж, “...автономит эрхээ алдах хамгийн том шалтгаан бол Монголын дээдэс” хэмээн дүгнэжээ.</p>
--------------------------------------	---	--

Даалгаврын гүйцэтгэлийг үнэлэх хэрэгсэл, онооны найдварт байдлыг хангахын тулд даалгаврыг урьдчилан туршиж 20 оюутанд өгч ажиллуулаад, тэдний хариултыг сурган дадлагажсан хоёр оноологч СОЛЮ таксономид суурилсан рубрикаар үнэлэв. Хоёр оноологчийн өгсөн оноог Пирсоны корреляцийн

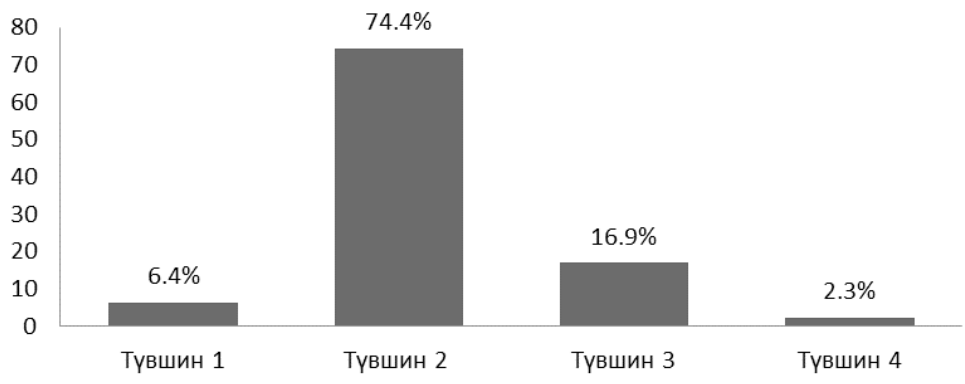
шалгуураар шалгахад онооны тохирц нь нэгдүгээр асуултын хариултын хувьд $r(20)=.936, p<.001$, хоёрдахийн хувьд $r(20)=.808, p<.001$, хоёр хариултын нийлбэр онооны хувьд $r(20)=.882, p<.001$ байв. Энэ нь хоёр оноологчийн хооронд онооны тохирц байгааг харуулав.

Асуулгын материалд анализ хийх явцад хандлагын талаарх зарим хувьсагчийг нэгтгэж тохируулга хийв. Асуулгын хариулт болон даалгаврын гүйцэтгэлд анализ хийхэд хи-квадрат (χ^2), Краскел-Уоллис, Манн-Уитнийн U шалгууруудыг ашигласан бөгөөд альфа түвшнийг $p<.05$ -д тогтоосон болно.

Үр дүн

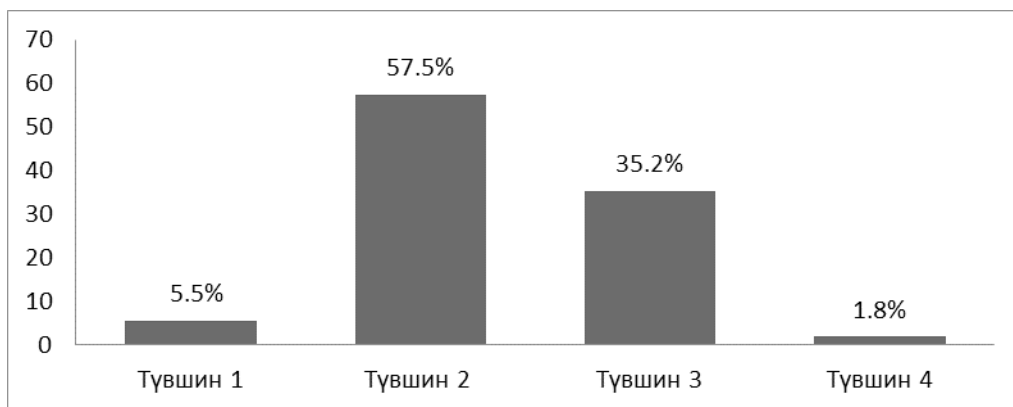
Даалгаврын гүйцэтгэлд хийсэн анализаар түүхэн материалтай ажиллах чадварын дөрвөн түвшин харагдав. Дүрс 1-д харуулснаар, оюутнуудын ихэнх (74.4%) нь эх сурвалжийг үнэлэх даалгаврыг II түвшинд гүйцэтгэжээ. Дан бүтцийн гэх энэ түвшин тэдгээр оюутнууд баримтын тухай ямар нэг ойлголттой боловч түүхэн сурвалж баримтын бүрэн цэгцтэй ойлголт дутаж, өгөгдсөн мэдээллээс асуудлын олон талыг харж чадаагүй болохыг илтгэж байна. Оюутнуудын 16.9 хувь нь даалгаврыг III түвшинд гүйцэтгэж, асуудал олон талтай болохыг таниж чадсан. Хэдийгээр III түвшинд буй оюутнууд асуудалд олон тал буйг олж харсан боловч тэдгээрийн холбоо хамаарлыг задлан шинжилж чадаагүй байна. Тэрхүү холбоо хамаарлыг авч үзэх IV түвшний чадвар оюутнуудын 2.3 хувьд харагдав. Эх сурвалж үнэлэх даалгавар ажиллуулахад нийт оюутнуудын 6.4 хувь бүтцийн өмнөх буюу I түвшинд байсан нь тэд асуудлыг ойлгоогүй болохыг илтгэсэн. Оюутнуудын гүйцэтгэлийн энэхүү харьцааг хи-квадратын шалгуураар шалгахад статистик ач холбогдолтой байв ($\chi^2(3)=295.3, p<.01$).

Дүрс 1. Оюутнуудын эх сурвалжтай ажиллах чадвар (Нийт 220)

Түүхэн шалтгааныг тайлбарлах даалгавар дээр оюутнуудын 5.5 хувь нь бүтцийн өмнөх буюу I түвшинд байна (Дүрс 2). Энэ даалгавар дээр оюутнуудын 57.5% нь шалтгааны тухай ямар нэг байдлаар ойлгож, II түвшинд тайлбарлажээ. Гэвч энэ түвшний оюутнууд холбогдох түүхэн мэдээллээс үйл явдалд холбогдох шалтгаан, хүчин зүйлийн олон талыг харж чадаагүй байна. Оюутнуудын 35.2 хувь нь түүхэн үйл явдалд олон хүчин зүйлс нөлөөлснийг олж харснаар дараагийн шатны чадварыг харуулсан бол 1.8 хувь нь олон хүчин зүйлсийн холбоо хамаарлын бүтцийг задлан шинжилж чаджээ. Оюутнуудын чадварын түвшнүүдийн энэ харьцаа статистик ач холбогдолтой байлаа ($\chi^2(3)=182.2, p<.01$).

Дүрс 2. Оюутнуудын түүхэн шалтгааныг тайлбарлах чадвар (Нийт 220)

Судалгаанд оролцсон оюутнуудаас 51.8 хувь нь түүхийн хичээлийг суурь боловсролын түвшинд үзсэн бол 48.2 хувь нь бүрэн дунд боловсролын ахлах ангиудад үргэлжлүүлэн судалжээ. Энэ хоёр бүлгийн хооронд түүхэн материалтай ажиллах чадварын ялгаа байгаа эсэхийг тэдний гүйцэтгэлийн нийлбэр онооны ялгаагаар шалгав. Хүснэгт 4-т буй анализын үр дүн бүрэн дунд боловсролын түвшинд түүхийг үргэлжлүүлэн үзсэн оюутнууд эх сурвалжийг үнэлэх, түүхэн шалтгааны тайлбарлах даалгавар дээр нөгөө бүлгээсээ илүү гүйцэтгээгүй болохыг харуулав ($U=5741, p=.750$). Өөрөөр хэлбэл, түүхийн хичээлийг ахлах ангиудад үргэлжлүүлэн илүү хугацаагаар судалсан оюутнууд түүхэн материалыг задлан шинжлэх ур чадварт ахиц гаргаагүй байна.

Хүснэгт 4. Оюутнуудын гүйцэтгэлийг ахлах ангид түүх үзсэн эсэхээр нь харьцуулсан үр дүн (Нийт 217)

Хувьсагч	Дэд хувьсагч	Тоо	Нийлбэр онооны дундаж эрэмбэ	U	p утга
Ахлах ангид түүхийн хичээлийг үргэлжлүүлэн үзсэн эсэх	Тийм	104	107.70	5741	.750
	Үгүй	113	110.19		

Манн-Уитнийн U шалгуур, альфа түвшин $p < .05$

Түүхийн хичээлийг ахлах ангиудад үргэлжүүлэн үзсэн оюутнуудыг гурван бүлэгт хувааж болох юм. Тэдний олох нь зөвхөн 10 дугаар ангид түүх судалсан бол цөөвтөр оюутан 10-11, 10-12 дугаар ангиудад уг хичээлийг судалжээ. Энэ гурван бүлгийн онооны ялгааг зөвхөн суурь боловсролын түвшинд түүх судалсан бүлгийн оноотой хамтад нь шалгав. Хүснэгт 5-д харуулснаар, дөрвөн бүлгийн оноонд ач холбогдолтой ялгаа байхгүй байна ($\chi^2(3)=2.351$, $p=.503$). Мөн уг харьцуулалт нь зөвхөн суурь боловсролын түвшинд түүх судалсан болон ахлах ангиудад уг хичээлийг үргэлжлүүлэн судалсан оюутнуудын хооронд түүхэн материалтай ажиллах чадварын ялгаа байхгүй болохыг давхар илтгэв.

Хүснэгт 5. Ахлах ангид түүх судалсан оюутнуудын гүйцэтгэл ангиар (Нийт 217)

Хувьсагч	Дэд хувьсагч	Тоо	Нийлбэр онооны дундаж эрэмбэ	χ^2	p утга
Ахлах ангиудад түүх судалсан байдал	Анги 10	71	111.91	2.351	.503
	Анги 10-11	24	112.42		
	Анги 10-12	7	77.64		
	Ахлах ангид түүх судлаагүй	115	108.40		

Краскел-Уоллисийн шалгуур, альфа түвшин $p < .05$

Оюутнуудын элсэн орсон их сургуулийн салбарууд нь тэдний дунд сургуульд байх үед төлөвшсөн мэргэжлийн чиг баримжаа, мэргэжил сонголтыг зохих хэмжээгээр илтгэдэг. Энэ угтвар нөхцөлд тулгуурлан судлаач дунд сургууль төгсөгчдийн мэргэжлийн чиг баримжаа, мэргэжил сонголтын хандлага хийгээд тэдний түүхэн материалыг задлан шинжлэх чадварын хооронд холбоо хамаарал бий эсэхийг харахын тулд оюутнуудын гүйцэтгэлийн оноог тэдний элссэн салбар сургуулиудаар харьцуулав. Хүснэгт 6-д буй үр дүнгээс үзвэл, БС, ОУХНУС, ХЗС, ХШУИС, ШУС-ийн оюутнуудын оноонд ач холбогдолтой ялгаа байхгүй байна ($\chi^2(4)=1.548$, $p=.818$). Мөн ШУС-ийн салбарууд болох Байгалийн ухааны салбар (БУС), Нийгмийн ухааны салбар (НУС), Хүмүүнлэгийн ухааны салбар (ХУС)-т

элссэн оюутнуудын оноонд ялгаа байгаа эсэхийг харьцуулав (Хүснэгт 6). Уг харьцуулалтаас үзвэл ШУС-ийн БУС, НУС, ХУС, бусад сургуулиудыг төлөөлж буй бүлгүүдийн хооронд түүхэн материалтай ажиллах чадварын ялгаа байхгүй байна ($\chi^2(3)=.551, p=.908$).

Хүснэгт 6. Оюутнуудын гүйцэтгэл салбар сургууль, хандлагаар (Нийт 220)

Хувьсагч	Дэд хувьсагчууд	Тоо	Нийлбэр онооны эрэмбийн дундаж	χ^2	p утга
Салбар сургууль	БС	45	114.87	1.548	.818
	ОУХНУС	14	99.36		
	ХЗС	17	119.50		
	ХШУИС	54	105.56		
	ШУС	89	110.10		
ШУС-ийн салбар	Байгалийн ухааны салбар	30	116.30	.551	.908
	Нийгмийн ухаан салбар	27	105.39		
	Хүмүүнлэгийн ухааны салбар	37	108.31		
	Бусад сургуулиуд	125	109.98		
Түүх сонирхдог эсэх	Сонирхдоггүй	18	92.67	7.799	.050
	Дунд зэрэг	81	99.51		
	Сонирхдог	91	121.34		
	Маш их сонирхдог	27	106.80		
Түүхэн мэдлэг хүмүүсийн амьдралд хэрэгтэй гэдэгтэй санал нийлдэг эсэх	Санал нийлэхгүй, эсвэл дунд зэрэг	30	78.50	9.987	.007
	Санал нийлнэ	131	115.16		
	Маш их санал нийлнэ	57	112.82		

Краскел-Уоллисийн шалгуур, альфа түвшин $p < .05$

Хүснэгт 6 нь түүхийн талаарх оюутнуудын хоёр төрлийн хандлага ба тэдний гүйцэтгэлийг харуулав. Түүхийн сонирхлын хувьд ялгаатай дөрвөн бүлгийн оноонд $p=.05$ түвшний ялгаа ажиглагдав. Гэвч уг судалгаанд альфа түвшнийг $p < .05$ -аар авсан тул дээрх утга нь уг түвшнээс их байна ($\chi^2(3)=7.799, p=.050$). Харин ач холбогдолтой ялгаа нөгөө хандлагад ажиглагдсан юм. Түүхэн мэдлэг хүмүүсийн амьдралд хэрэгтэй гэдэгтэй санал нийлдэг оюутнууд үүнтэй санал нийлдэггүй болон дунд зэрэг санал нийлдэг оюутнуудаас даалгаврыг илүү сайн гүйцэтгэсэн байна ($\chi^2(2)=9.987, p=.007$).

Дүгнэлт

Судалгааны үр дүнгээс ихэнх оюутнуудын түүхэн материалтай ажиллах чадвар нэлээд хязгаарлагдмал байгаа нь илрэв. Тэдэнд түүхэн мэдээллийг задлан шинжлэхэд хэрэгтэй зохих ойлголтууд, түүхэн асуудалд олон тал буйг харах чадвар дутаж байна. Чадварын илүү дээд түвшнүүдэд оюутны тоо цөөрч байна. Уг судалгаанд түүхэн материалтай ажиллах даалгавар ажилласан нийт оюутнуудын зөвхөн 2 орчим хувь нь хангалттай хариулт өгчээ. Сүүлийн арав гаруй жилийн хугацаанд боловсролын шинэчлэгдсэн стандарт, сургалтын хөтөлбөрүүдэд түүхийн сургалтын үр дүнг чадвараар хэмжихээр тодорхойлж ирсэн юм. Гэвч шинэчлэл эхэлсний дараахан 2008 онд хийгдсэн нэгэн судалгаа Монгол дахь сургалтын хөтөлбөрийн шинэчлэлийн гол асуудал нь шинэ аргагүйг хэрэгжүүлэх туршлагатай боловсон хүчний дутагдал бөгөөд шинэ сургалтын хөтөлбөр нь практикт туршигдахаас илүүтэй багш нарт онолын мэдээлэл төдийхнөөр хүрч буй хэмээн тэмдэглэсэн байдаг.²³ Өнөөгийн үр дүн дээрх судалгаатай нийцэж байна. Их сургуульд элсэж буй ихэнх оюутнууд боловсролын стандарт, сургалтын хөтөлбөрт заагдсан чадваруудыг практик дээр эзэмшихгүй байна.

Түүхийг зөвхөн суурь боловсролын түвшинд судалсан болон ахлах ангиудад үргэлжлүүлэн судалсан оюутнуудын хооронд түүхэн материалтай ажиллах ур чадварын ялгаа гараагүй. Үүний сацуу, дунд сургуулийн 10, 10-11, 10-12 дугаар ангиудад түүх судалсан оюутнуудын ононд ач холбогдол бүхий ялгаа байхгүй байна. 2016 оныг хүртэл хэрэгжсэн сургалтын хөтөлбөрөөр түүхийн хичээлийг дунд сургуулийн ахлах ангиудад сонгон гүнзгийрүүлэх төлөвлөгөөгөөр заасан ажээ. Гэвч түүхийг ахлах ангиудад үргэлжлүүлэн үзсэн оюутнуудын ур чадварт ахиц дэвшил гарахгүй байгаа нь сургалтын хөтөлбөр ба түүний хэрэгжүүлэлтэд нэн ярвигтай асуудал оршин буйг сануулж байна. Түүнчлэн тус үр дүн түүхэн материалтай ажиллах чадвар нас нэмэгдэх хэрээр аяндаа хөгждөггүй, харин суралцагчид системтэй сургалтын үр дүнд түүнийг эзэмшдэг болохыг харуулав.

Оюутнуудын түүхэн материалыг задлан шинжлэх чадварын түвшин тэдний элссэн салбар сургуулиудтай холбоогүй байна. БС, ОУХНУС, ХЗС, ХШУИС, ШУС-ийн оюутнуудын ононд ач холбогдол бүхий ялгаа

²³ *Mongolia: Education sector project report*. 2008, 69. <https://www.adb.org/sites/default/files/project-document/68279/39254-mon-tcr.pdf>

гараагүй юм. Үүний сацуу ШУС-ийн салбарууд болох БУС, НУС, ХУС-ын оюутнуудын оноог харьцуулахад тэдгээр бүлгүүдийн хооронд ач холбогдол бүхий ялгаа ажиглагдсангүй. Ерөнхий боловсролын дунд сургуульд зааж буй судлагдахуунууд нь ямар нэг хэмжээгээр сурагчдын мэргэжлийн чиг баримжаатай холбоотой байдаг билээ. Гэвч оюутнуудын түүхэн материалтай ажиллах чадвар нь тэдний мэргэжлийн чиг баримжаатай холбоотойгоор хөгжихгүй байна. Тус судалгааг явуулсан МУИС-д түүхийн салбар нь ШУС-ийн ХУС-т харьяалагддаг билээ. Гэвч түүхэн материалтай ажиллах чадварын хувьд ХУС-ын оюутнууд бусад салбарын оюутнуудаас ялгаагүй байна.

Энэ судалгаанд авч үзсэн хоёр хандлагын нэг нь түүхэн материалтай ажиллах чадвартай нягт холбоотой байна. Судлаач түүхийн сонирхол ба түүхийн хэрэгцээний талаарх санал бодлыг авч үзсэн юм. Анализын үр дүнгээс үзвэл түүхийн сонирхол нь түүхэн материалыг задлан шинжлэх чадвар өндөр байна гэдгийн хүчтэй үзүүлэлт болж чадахгүй байна. Харин ач холбогдол бүхий ялгаа нөгөө хандлага дээр ажиглагдав. Хүмүүсийн амьдралд түүхэн мэдлэг хэрэгтэй гэж үздэг оюутнууд үүнтэй санал нийлдэггүй болон дунд зэрэг санал нийлдэг оюутнуудаас даалгаврыг мэдэгдэхүйц сайн гүйцэтгэжээ. Хүний амьдрал дахь түүхийн хэрэгцээний талаарх эерэг хандлага нь ийнхүү түүхэн материалтай ажиллах чадвартай нягт холбоотой байна. Энэ хандлага нь ердийн сонирхлыг бодвол түүхэн ойлголт ба түүхийн утга учрын тухай үнэлэмжийг агуулж байдаг онцлогтой. Иймд тус судалгаа суралцагчдад түүхэн мэдээлэлтэй ажиллах чадвар заахын тулд зөвхөн сонирхлоор сэдэлжүүлэхэд төвлөрөх бус, мөн түүхийн утга учрын тухай үнэлэмжийг орхигдуулалгүй хөгжүүлэх нь үр дүнтэй болохыг сануулж байна.

Анализын явцад хандлагатай холбоотойгоор дараах асуудал анхаарал татав. Хэдийгээр оюутнуудын түүхэн мэдээлэлтэй ажиллах чадвар ихээхэн хязгаарлагдмал байсан боловч тэдний олонх нь түүхийн талаар эерэг хандлагатай байлаа. Ялангуяа хүний амьдрал дахь түүхийн хэрэгцээний талаар оюутнуудын 86 хувь нь эерэг хандлагатай байна. Тэгвэл, тэдний хандлагын эх сурвалж нь юу вэ? Энэ хандлагад дунд сургуулийн түүхийн хичээл ямар нөлөө үзүүлж байна вэ? Эсвэл, энэ нь нийтийн түүхийн²⁴ нөлөө

²⁴ Сургуульд заадаг түүх нь хүмүүсийн түүхэн мэдлэгийн цорын ганц сурвалж биш юм. Ялангуяа бидний амьдарч буй эрин үед хүмүүс соёлын газрууд, интернэт, видео тоглоом, телевизор, кино,

юу? Энэ мэт хандлагуудыг нийтийн түүхтэй холбон цаашид нарийвчлан судлах нь эдгээр асуултуудад хариулт өгч, цаашид түүхийн сургалтын асуудлуудыг нарийвчлан авч үзэх боломжийг өгч болох юм. Үүний зэрэгцээ түүх ба түүхийн хичээлийн талаарх хандлагууд нь өөр хоорондоо ялгаатай гэдгийг энд тэмдэглэх нь зүйтэй. Энэ судалгаанд дунд сургуулийн түүхийн хичээлийн талаарх оюутнуудын хандлагыг авч үзээгүй бөгөөд энэ нь цаашид түүхэн сэтгэлгээний чадвартай холбоотойгоор дэлгэрүүлэн судлагдах ёстой сэдэв болно.

Дээрх үр дүнгүүд нь МУИС болон бусад их, дээд сургуулиудын түүхийн сургалтын өнөөгийн шинэчлэлд сануулга, сэдэл өгч буй. Дээд боловсролын шинэчлэлийн хүрээнд МУИС нь либерал арт боловсролын сургалтын хөтөлбөр нэвтрүүлээд байгаа бөгөөд үүний үр дүнд тус их сургуулийн бүх оюутан ерөнхий суурь хөтөлбөрийн Монголын түүх хичээлээр ур чадваруудад суралцах ёстой болж байна. Үнэн хэрэгтээ өнөөгийн үйл явц нь арав гаруй жилийн өмнөх дунд боловсролын сургалтын хөтөлбөрийн дэврүүн шинэчлэлийг зарим талаар санагдуулам ажээ. Хэрэв өнөөгийн шинэчлэлийн үйл явц ба үр дүнг сурган хүмүүжүүлэх практик хэрэгжилтийн талаас нь сайтар авч үзэхгүй аваас энэ нь их сургуулийн багш, оюутнуудад онолын мэдээлэл хүргэхээс хэтрэхгүй үйл явдал болж мэдэх юм. Түүнчлэн их, дээд сургуулийн түүхийн сургалтын шинэчлэл нь дунд боловсролын түүхийн сургалтын асуудлуудаас ангид байх боломжгүй бөгөөд дунд ба дээд боловсролын түүхийн сургалтын залгамж холбоог зайлшгүй харгалзах шаардлагатай.

Abstract: This article presents results of a study with 220 first-year undergraduate university students. The study aimed at examining what Mongolian secondary schools have achieved in teaching history by adopting a competence-based curriculum. The results show that most of the students entering university are unable to see multiple aspects of a problem in dealing with historical information. Moreover, there is no significant difference between those who studied history only at basic education level and those who continuously studied the subject in the upper grades of secondary school for the skills in working with historical information. It indicates that students

сэтгүүл, зурагт ном, уран зохиол гэх мэт олон сурвалжаар дамжуулан их хэмжээний түүхэн мэдээлэлтэй танилцдаг болжээ. Мэргэжлийн түүхчдийн хүрээ ба албан сургуулийн гаднах энэхүү нийтийн түүх нь саяхнаас түүхийн сурган хүмүүжүүлэгчдийн анхаарлын төвд орж байна.

who studied history in the upper grades have made no progress in their skills. This study suggests that if the current reform of history teaching at Mongolian higher education institutions is not well considered from the aspect of practical implementation, it might turn out to be a process that is no more than informing teachers and students of a theory.

Номзүй

1. Баярмаа, Х. “ЕБС-ийн сургалтад түүхийн эх сурвалжийг ашиглаж буй өнөөгийн байдал”. *Түүхийн сургалтын шинэчлэл: Явц, үр дүн, тулгамдсан асуудал (Эрдэм шинжилгээний хурлын эмхтгэл)*. Эмх. О.Оюунжаргал, Д.Энхжаргал, Улаанбаатар, Удам соёл, 2017
2. *Бүрэн дунд боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр: Түүх*. Улаанбаатар, 2016
3. Бэгз, Н., Нарантуяа, Ж., Энхцогт, Н., Мягмар, П. *1939 онд Япон Монголд довтолсон нь: Монголын дунд сургуулийн түүхийн хичээлийн агуулгын судалгаа*. Улаанбаатар, Соёмбо принтинг, 2010
4. *Ерөнхий боловсролын 12 жилийн сургуулийн 7 дугаар ангийн шилжилтийн төлөвлөгөө, хөтөлбөр, зөвлөмж: түүх, иргэнишл*. Улаанбаатар, Битпресс, 2009
5. *Mongolia: Education sector project report*. 2008: <https://www.adb.org/sites/default/files/project-document/68279/39254-mon-tcr.pdf>
6. *Монгол Улсын Их Сургуулийн сургалтын журам*. 2015 https://sisi.num.edu.mn/files/SNA/JURAM/MUIS-surgaltiin_juram.pdf
7. Нэргүй, Н., Лувсандорж, Ц., Лхагважав, Ч. *Бага, дунд боловсролын стандартын ерөнхий зөвлөмж*. Улаанбаатар, 2003
8. Пүрэв, О., Баасанжав, З., Туяа, У. *Түүх, нийгмийн ухааны боловсролын стандартын зөвлөмж*. Улаанбаатар, Экимто, 2003
9. Содномваанчиг, Г. *Монголын бага, дунд боловсролын сургалтын агуулгын хөгжлийн түүхэн тойм*. Улаанбаатар, Содпресс, 2008
10. *Суурь боловсролын стандарт*. Улаанбаатар, Содпресс, 2003
11. *Суурь боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөр*. Улаанбаатар, 2015
12. *Түүх, нийгмийн ухааны боловсролын стандарт*. Улаанбаатар, Содпресс, 2003
13. *Түүхийн сургалтын шинэчлэл: Явц, үр дүн, тулгамдсан асуудал (Эрдэм шинжилгээний хурлын эмхтгэл)*. Эмх. О.Оюунжаргал, Д.Энхжаргал, Улаанбаатар, Удам соёл, 2017
14. *Эх түүхийн сургалт, боловсролын уламжлал, шинэчлэлийн асуудлууд (Илтгэлийн эмхтгэл)*. Эрх. Ц.Гантулга, П.Дэлгэржаргал, Улаанбаатар, Адмон, 2012

Хавсралт

МОНГОЛ УЛСЫН АВТОНОМИТ ЭРХИЙГ УСТГАСАН НЬ

1917 оны хавар Орост хувьсгал гарч, хаант засаг түлхэгдэн унав. Удалгүй коммунистууд засгийн эрхэнд гарч, улмаар Орос орон иргэний дайнд татагдан оржээ. Энэ үйл явдал Монголын эрх баригчдыг түгшээх болов. Тэд Орост гарсан хувьсгал ба үгээгүй ажилчин, тариачны төр засаг тогтоох тухай үзэл Монголд халдварлахаас эмээж байлаа.

Харин Хятадын засгийн газар Оросын хаант төр устсан тул 1915 оны “Хиагтын гурван улсын гэрээ” хүчингүй болсон гэж үзэв. 1917 оны 5 дугаар сард Хятадын засгийн газраас Монголд суух элчин сайд Чень И Нийслэл хүрээнд иржээ. Түүнийг ирэх үед Монголын эрх баригчдын зөрчилдөөн даамжирсан байв. 1919 оны хавар Ерөнхий сайд Т.Намнансүрэн таалал төгсөж, шанзудба Г.Бадамдорж түүний тушаалд дэвшжээ.

Чень И дээрх нөхцөл байдлыг ашиглан Хиагтын гэрээгээр тогтсон Монголын автономит эрхийг цуцалж, Хятадад нэгтгэх ажиллагааг гардан явуулжээ. Ингэхдээ тэр Монголын эрх баригчдыг автономит эрхээс нь сайн дураар татгалзуулах замаар зорилгодоо хүрэхээр ажиллав. Чень И энэ хэрэгт Ерөнхий сайд Г.Бадамдорж, Гадаад яамны сайд Б.Цэрэндорж нарыг ятган татан оруулж, тэд хэрхэх талаар зөвлөлдөх болжээ.

Г.Бадамдорж, Б.Цэрэндорж нар Чень И-тэй хэлэлцсэний дараа Бадамдорж Богд хаанд биеэр бараалхаж автономит эрхээсээ сайн дураар татгалзах, эс бөгөөс хожим харамсавч барахгүй гэсэн Чень И-гийн тулган шаардлагыг дамжуулав. Гэвч Богд хаан тус шаардлагыг шууд хүлээн авсангүй. Хаан “хэрэв автономит эрхийг устгавал урьдах Чин Улсын үеэс ямар эрх олгохыг тодорхойлон асууж хариуг айлтгахтун” хэмээсэнд Бадамдорж Чень И-тэй уулзаж автономит эрхээс татгалзах нөхцөлүүдийг тусгасан гэрээ бичиг үйлдэхээр тохирчээ. Үүний дараа Чень И Гадаад Монголыг хойчийг сайжруулах 64 зүйл хэмээн нэрлэсэн гэрээний төслийг ноороглож, Бадамдорж, Цэрэндорж нарт танилцуулав.

Гэвч 1919 онд Хятадын генерал Сюй Шүжан гэгч Баруун хойд хязгаарыг хамгаалах цэргийн захирагч болсон нь Монгол дахь байдлыг өөрчлөв. Түүнд Монголын автономийг өөрийн гараар нэн даруй устгах санаа үүсжээ. 1919 оны 7 дугаар сард Сюй Шүжан автономит эрхээсээ татгалзахыг Дээд, Доод хурлаар хэлэлцүүлэн батлуулахыг Г.Бадамдоржоос шаардсан байна. Г.Бадамдорж Дээд,

**ЭХ
СУРВАЛЖ**

Америкийн Нью-Йорк Таймс сонины 1919 оны 10 дугаар сарын 31-ний дугаарт нийтлэгдсэн мэдээнээс. Уг мэдээнд Монгол Улсын Өргөөд (Нийслэл хүрээнд) суугаа Хятадын элчин сайд Чень И засгийн газартаа дараах илтгэлийг ирүүлсэн тухай өгүүлжээ.

БЭЭЖИН. 10 дугаар сарын 24. Хятадын Засгийн газар Гадаад Монголын нийслэл Өргөөд суугаа Хятадын элчин сайд Чень И-гээс Монгол хошуудын тэргүүн нарын гарын үсэг бүхий өргөдөл бичиг хүлээн авсныг уламжилсан илтгэл авав.

Уг өргөдөл бичигт монголчууд хэдэн жилийн өмнө далдуур үймүүлэгчдэд мэхлэгдэн автономийг тунхагласан боловч тэр цагаас хойш оросуудад дээрэлхүүлэн буйгаа нэн тодорхой өгүүлжээ... Тэд өргөдөл бичигтээ автономийг халж, Хятадын засгийн газрын ивээлд эргэн багтах хүслээ илэрхийлж байна. Тэд Өргөөгийн Засгийн газар Оростой гэрээлэн авсан зээлийг төлж барагдуулахыг [Хятадын] засгийн газраас хичээнгүйлэн хүсэв. Мөн тэд хангууд болон хошуу ноёдын цалин буюу тэтгэмжийг [Хятадын] төв засгийн газраас олгохыг гуйсан байна.

Чень И өргөдөл бичгийг зөвшөөрөхийг зөвлөөд, хэрэв [Хятадын] засгийн газар тээнэгэлзэх аваас боломжийг үүрд алдаж магадгүй хэмээн нэмж сануулсан байна. Засгийн газар уг саналыг зөвшөөрч, цалин, тэтгэмж амлаад, энэ зорилгоор 800,000 америк доллар гаргахаар шийдсэн тухай цахилгаан мэдээг Чень И-д илгээв.

Доод хурлаар гэрээг хэлэлцүүлсэн боловч тодорхой шийдэлд хүрсэнгүй. Дээд хуралд автономит эрхээсээ татгалзахыг зөвшөөрөх санал давамгайлсан боловч Доод хурал эсэргүүцэв. Энэ үест Богд хаан Бээжинд элч илгээж, Хятадын ерөнхийлөгчөөс Монголын автономийг устгахгүй байхыг хүссэнд тэр уг хүсэлтийг зөвшөөрөв.

Гэвч Богд хааны элч Хятадын ерөнхийлөгчөд хүсэлтийг уламжлан байх үе буюу 10 дугаар сарын сүүлээр Сюй Шүжан Монголд цэрэг дагуулан ирж, байдал өөрчлөгджээ. Сюй Шүжан Нийслэл Хүрээнд орж ирсэн даруйд Ерөнхий сайд Г.Бадамдорж тэргүүтэй хэсэг ноёд, лам нартай уулзаад, Богд хааныг цэргийн хүчээр сүрдүүлсэнд засгийн газар Монголын автономийг устгахыг зөвшөөрөв. 1920 оны 1 дүгээр сарын 2-нд Нийслэл хүрээнд олон хятад цэрэг сүрийг үзүүлэн жагсаж, Монголын автономит эрхийг үгүй хийх ёслол үйлдэв.

ЭХ СУРВАЛЖ

Н.Магсаржавын 1925-1927 онд бичсэн “Монгол Улсын шинэ түүх” хэмээх номонд буй дурдатгалаас. Магсаржав нь 1911 онд байгуулагдсан Богд хаант Монгол Улсын төрд хүчин зүтгэж, гүн, бэйл хэргэм хүртсэн бөгөөд Ардын хувьсгалын үйл хэрэгт оролцож, Ардын Засгийн газрын Шүүх яамны сайдаар ажиллаж байжээ.

Энэ явдлыг (Монголын автономит засгийг устгах албан ёсны гэрээ бичиг батлахыг) харахан хүчин төгөлдөр болгон айлтгаж завдаагүй байтал Богд хаанаас Хятад элчин Чень И-г Монголын засгийн эрх баригчид лугаа нам нийлж автономит засгийг устгахаар хуйвалдав хэмээн битүүлэг буруушааж таалал зарлиг гарсны дээр бас ч ард олны зүгээс засгийн эрх баригчдаас хятадад төрөө худалдахаар сэдэвлэв хэмээн цуу үг тасралтгүй сонсдох ба Хүрээний гол хүрдэн дор нэргүй бичиг наалдуулж шүүмжлэх зэргээр шар хар олонх ард автономит засгийг устгаж Хятадад нийлэхгүйг дурлах үгүйн байдал илэрхий мэдэгджээ. Энэ нь Олноо өргөгдсөний 9 дүгээр оны (1919 он) зуны сүүл сарын үеэс болмой... тэр хооронд Сүй Шүжанаас Чень И-г автономит засгийн газрыг устган Дундад иргэн улсад нэгтгэх гавьяа нэр олох гэж оролдож бүхийг мэдээд цагийг өрсөж өөртөө булаан авч эзлэхийг бодон шууд цэргийг түлхэн Монголын хязгаарт оруулан мөн оны намрын сүүл сард ... цэргийг авч Хүрээнд орж ирээд Монголын засгийн эрхийг барих ерөнхий сайд Бадамдорж нар лугаа уулзаж автономит засгийн газрыг устгахаар төлөвлөн хэлэлцэж буй чимээг сонсов.

ТАНЫ БОДЛООР

1. Нью-Йорк Таймс сонинд Монголын хошуудын тэргүүн нар Монголын автономийг халж, Хятадын ивээлд багтах өргөдөл бичиг гаргасан гэж мэдээлжээ. Уг мэдээ хэр бодитой вэ?
2. 1919 онд Монголын автономит эрх яагаад устахад хүрсэн бэ? Үүний шалтгааныг тайлбарлана уу.